

ԳԼՈՋՈՐԵԱՆ ՍԵՐՈՒՆԴ

Մ Խ Ի Թ Ա Ր Ս Ա Ս Ն Ե Յ Ի

(1260? - 1337)

ԺԴ. Դարու նշանաւոր վարդապետներէն մին է Մխիթար Սասնեցի, որուն վրայ ուսումնասիրութիւն մը հրատարակած է Դարեգին Վրդ. Յովսէփեան (Վաղարշապատ, 1899, էջք 32):

Մխիթար Վրդ. Սասնեցի կամ Կերմանեցի ծնած է Սասուն շուրջ 1260ին: Կերմանեցի կոչուած է այն պատճառով որ իր հօրը մահէն ետք ընտանիքով տեղափոխուած են Կերմանից գիւղը:

Մխիթար իր նախնական ուսումը իրենց ազգական Անդրէաս կրօնաւորին մօտ առնելէ եւ հազիւ երիտասարդական տարիքը մտած քահանայ ձեռնադրուելէ ետք, աւելի բարձր ուսման տենչով գացած է Դլածոր, ուր նախ հետեւած է Ներսէս Տարօնեցիի (1281-4) եւ ապա Եսայի Նչեցիի (1284-91) դասախօսութեանց: Ժամանակ մը ետք Նչեցիէն ստացած է վարդապետական գաւազան:

Մխիթար Վարդապետ մասնաւորապէս հմտացած է Ս. Գրոց գիտութեան եւ աստուածաբանութեան: Ժամանակ մը քարոզչութեամբ շրջելէ ետք, հաստատուած է Մեծոփայ Վանքը, զբաղելով վարժապետութեամբ եւ գրչութեամբ: Ան իրրեւ ճարտար գրիչ կը պատրաստէր ձեռագիրներ եւ այդ առթիւ ստացած դրամը կը բաժնէր աղքատներուն:

Իր աշակերտներէն ծանօթ են Մկրտիչ եւ Դանիէլ վարդապետները: Մկրտիչ Մեծոփեցի գրած է իր վարժապետին համառօտ կենսագրութիւնը: Իսկ Դանիէլ Մեծոփեցի ներքող մը նուիրած է անոր յիշատակին որ անցած է Յայսմաուրբի մէջ:

Մխիթար Սասնեցիի գլխաւոր երկն է ժողովածու մը, բաղկացած 15 հաւերէ եւ քարոզներէ, որոնցմէ շատերը աստուածաբանական եւ դաւանաբանական բովանդակութիւն ունին:

Դրած է նաեւ Թուղթ մը ընդդէմ Լեւոնի Տոմարին եւ երկաթնակ աղթարմայից:

Իր կենսագիրը, Մկրտիչ Վրդ. Մեծոփեցի, կը վկայէ թէ Մխիթար գրած է Յովհաննէսի երեք Կաթուղիկէ Թուղթերուն եւ Հանգիստին Մեկնութիւնները, որոնք սակայն մինչեւ հիմա երեւան չեն եկած: — Հայ Գրողներ, էջ 370-371:

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ԱՐԲ. ՕՐԲԷԼԵԱՆ

(1270? - 1324)

Մնած է ԺԴ. Դարու երրորդ քառորդին վերջերը մօտաւորապէս: Որդին էր Օրբէլեան Լիպարիտի եւ Նանայի: Ուսումը ստացած է Դլածորի վանքը՝ Եսայի Նչեցիի ձեռքին տակ: Իրրեւ Սիւնեաց եպիսկոպոս ծանօթ է 1300 թուին, իրրեւ Արքեպիսկոպոս 1306ին: Ան դրուատական տողերով կը յիշէ իր մեծանուն վարժապետը, 1300ին:

«Զծովացեալն իմաստիւր Սստուածաշունչ տառիւր հընով եւ նորովք եւ արտաքին իմաստիցն տեղեկութեամբ՝ զիմն վարժապետ զհոլակաւորն յամենայն ազգս Հայկազնեաց զմեծ պետն Եսայի, զարժանին ամենայն բարեաց յիշատակի, յիշեցէք բարեյիշատակաւ ի Տէր» (Յիշատակարանք ԺԴ. Դարի, էջ 859):

Յովհաննէս եպիսկոպոս գովասանական մակդիրներով որակուած է ժամանակակից գրիչներէ, ինչպէս, «սուրբ եւ ընտրեալ բաջ հոնտոր եւ անյաղթ սովիստ», «ճշմարիտ եւ սուրբ իմաստասէր», եւ այլն:

Կ'արժէ մէջ բերել իր ուսուցչին՝ Եսայի Վարդապետի բարձր գնահատականը գրուած 1323 թուին. «Դարձեալ յեռեալ հիւսեցի ընդ յիշատակեալսն ամենայն բարի յիշման արժանաւորն արհիական վերատեսուչ այսմ նահանգի, որ է ազն սորին (Բուրթելի) ըստ մարմնոյ, վարժն յիմաստս եւ վսամն ի գիտունս, տէր Յովհաննէս մականունն Աւրպէլ, մետրապօլիտ եւ այցելու Սիւնեաց երկոտասան գաւազանաց՝ մանաւանդ իմաստութեամբ եւ ուղղափառութեամբ՝ ամենայն աշխարհի, որ է մեր սիրելի որդի ըստ փրկագործ երկանց բանին ծնընդեան» (Յիշտ. ԺԴ. Դարի, թիւ 228, էջ 183):

Յովհաննէս Արքեպս. Օրբէլեան մին է Դլածորի ազնուական սաներէն, որ իրրեւ Սիւնեաց արքեպիսկոպոս եւ մետրապօլիտ

շուրջ քառորդ դար իմաստութեամբ վարած է այդ երեւելի թեմին հոգեւոր առաջնորդութիւնը:

Մ Կ Բ Տ Ի Զ Վ Ա Ր Դ Ա Պ Ե Տ

(1250? - 1310?)

Մկրտիչ Վարդապետ ծնած է ԺԴ. Դարու երրորդ քառորդին վերջերը հաւանաբար: Իր ուսուցիչները եղած են Գրիգոր Բջնեցի (+ 1298) եւ Եսայի Նչեցի:

Զինքընախ կը տեսնենք Գլածոր 1298ին, իբրեւ սպասաւոր քանի: Զորս տարի յետոյ, 1302ին, ան կը գտնուի Թեղենեաց Վանքը որպէս բարբի:

Իր գրչէն ծանօթ են երկու ձեռագիրներ: Ահաւասիկ հատուած մը այն տաղաչափեալ յիշատակարանէն զոր գրած է 1298 ին:

«Ընդ նմին եւ զեղկելիս,
վերագծող այսմ տառիս,
ի մենաստանիս Գլածորիս,
ընդ հովանեաւ Սուրբ Ստեփանոսիս,
ձեռամբ անարժանիս Մկրտչիս,
եւ դերանուն կրաւնաւորիս,
որ սպասաւոր եմ լեալ բանիս,
միայն անուամբ ու ոչ ըստ գործիս,
ընդ խնամաւք վարժապետիս,
կայծակնամաքուր մեծ հոռտորիս,
անուանակիր մարգարէիս,
որ յորջորջի իսկ Եսայիս:
Յիշել հայցեմ միշտ զեղկելիս,
եւ զձնաւդսն իմ ի բարիս,
եւ զբարունին իմ զըղծալիս,
որո անուն Զուարթուն կոչիս,
եւ զպատանիս իմ զՍարգիս,
որ ընդ իս եւ սա իսկ պանդխտիս»:
(Յիշատակարանք ԺԴ. Դարի, թիւ 659, էջ 824-5):

Կ'արտագրենք մաս մըն ալ իր 1302ին գրած յիշատակարանէն:

«Եւ եղեւ աւարտ գրչութեան սորա յԱյրարատեան նահանկիս, յաստուածաբնակ եւ ի գերահռչակ սուրբ ուխտս Թեղենեաց ... ձեռամբ թարմատար եւ անարհեստ գրչի Մկրտիչ կոչեցեալ, անուամբ միայն բարբի, ի սոյն անապատէ ... Արդ, աղաչեմ զամենայն պատահալսդ սրբոյ մատենիս ... յիշեսցիք ... զհոգեհանճար

եւ զգերիմաստ բարունապետն իմ զհայրն հոգեւոր զԵսայիս, զստացող սուրբ կտակիս ... Յիշեսցիք ... եւս եւ զպատանիս Սարգիս Դպիր, որ յոլով սպասաւորեաց մեզ» (Յիշտ. ԺԴ. Դարի, թիւ 8):

Մ Ա Բ Տ Ի Ր Ո Ս Վ Ա Ր Դ Ա Պ Ե Տ

(1270? - 1332?)

Մարտիրոս Վարդապետ ծնած է ԺԴ. Դարու երրորդ քառորդին վերջերը հաւանաբար: Բանի սպասաւոր Մարտիրոս կուսակրօն քահանայի մասին կայ յիշատակութիւն 1318 թուին, այսպէս.

«Յանկ ելեալ աւարտեցաւ Մեկնութիւն Աղաթական Բանից Աստուածաբան Աւետարանչին Յովհաննու ի թուին 24է, ձեռամբ ապիկար եւ փցուն զծաւղի Եփրեմի, հրամանաւ իմոյ սնուցաւղի եւ ճգնազգեաց կուսակրաւն քահանայի Մարտիրոսի՝ քանի սպասաւորի ... ի Վանս Գլածոր, ընդ հովանեաւ Սուրբ Ստեփանոսի, եւ սուրբ բարունապետին Եսայեայ» (Յիշտ. ԺԴ. Դարի, թիւ 183):

Երեք տարի յետոյ, 1321ին, գրուած ուրիշ յիշատակարանէ մը կ'առնենք հետեւեալ տողերը:

«Արդ, գրեցաւ սա ի թվարեութեան մերոյ հայկազեան տոմարի 22 ... ի վարժապետութեան սուրբ եւ բազմբջանիկ քաջ հոռտորաց Հայոց ... Դաւթի եւ Եսայեայ, ի հռչակաւոր եւ սուրբ մենաստան համալսարանիս Գլածորոյ: ... Բարունապետին Մարտիրոսի է Սուրբ Աւետարանս, մեղաւոր Կերիոնի գրած ... Զսրբամիտ սպասաւոր քանի զբազմերախտ եղբայրն իմ զՄարտիրոս, զստացող զանծուս յիշեալ ի Տէր, նաեւ զբազմալէր հոգիս զԿերիոն գծողիս» (Յիշտ. ԺԴ. Դարի, թիւ 207):

Մ Խ Ի Թ Ա Ր Վ Ր Դ. Ե Ր Զ Ն Կ Ա Ց Ի

(1270? - 1340?)

Մխիթար Վարդապետ ծնած է Երզնկա ԺԴ. Դարու երրորդ քառորդին վերջերը հաւանաբար: Որդին էր Պօղոսի եւ Տիրանցի: Բարձր ուսում ստանալու մտքով գացած է «ի մայրն իմաստից Գլածոր, առ իս Եսայեայ Վարդապետի, ի վարժումն աստուածիմաստ գրոց»: Այնտեղ հմտացած

է գրչութեան արուեստին, եւ օրինակած է քանի մը ձեռագիրներ:

Ան իրբեւ վարդապետ յիշուած է 1303ին, ի Գայլիծոր: Հոն էր 1314 թուին, եւ իրբեւ իր ուսուցիչը կը յիշէ Գրիգորիս Վրդ. երգընկայեցին (Յաղմանեցի):

Աւելի յետոյ, 1328ին, զինքը կը տեսնենք Եկեղեաց գաւառի Երկայնի Վանքը, ուր կը պարապի Աստուածաշունչի մը ընդօրինակութեամբ, որուն յիշատակարանին մէջ կը կարդանք. «Յուն ինչ աշխատեալ ազագուն եւ փցուն գրով տառատպեցի զպատմութիւն հնոյ դատաւորացն եւ թագաւորացն» (Յիշատակարանք ԺԴ. Դարի, էջ 211):

ԳՐԻԳՈՐ ԱՐՔ. ԲՋԼՈՅ (ԽԱՊԱՐ)

(1275? - 1332?)

Գրիգոր Արքեպս. ծնած է ԺԴ. Դարու երրորդ քառորդին վերջերը հաւանաբար: Աշակերտած է Նչեցի Եսայի Վարդապետին, ինչպէս կը հասկցուի վերջինիս կողմէ գրուած յիշատակագրութեան հետեւեալ տողերէն:

«Եսայի սպասաւոր քանի, յետին քանափրաց եւ կրսեր վարժապետաց, յարմարող եւ ստացող քերթողական տառիս, ետու գրել զսա ձեռամբ արքեպիսկոպոսին Բջնոյ՝ տէր Գրիգոր կոչեցեալ, մականունն խապար, որ կայր յուսումն կրթութեան առ մեր ընդ յամի մեծի տերութեան իշխանաց իշխանին Հայոց Բուրթնի... ի թվիս ԶԾԸ (1309)» - Յուցակ Զեռ. Մշոյ, էջ 17:

Գրիգոր = խապար սարկաւազ օրինակած է Պէրիարմէնիաս գիրքը, 1312ին, «հրամանաւ իմաստախոն Վարդապետին Վարդանայ» (Յուցակ Զեռագրաց Ս. Յակոբեանց, Դ. Հատոր, 1969, էջ 55(1)):

ՅՈՎՀԱՆՆԷՍ ՎՐԴ. ԾՈՐԾՈՐԵՑԻ

(ԵՐՋՆԿԱՑԻ)

(1275? - 1340?)

Յովհաննէս Ծործորեցի ծնած է Երզնկա ԺԴ. Դարու երրորդ քառորդին վերջերը մերձաւորապէս: Իր բարձրագոյն ուսումը ստացած է Գլածորի Վանքը, Եսայի Նչեցիի մօտ: Յիշուած է, 1302ին, իրբեւ «սրբա-

զան քահանայ... սպասաւոր գոյով քանի մերձ ի կատարելութիւն»: Ուրեմն կարճ ժամանակ մը ետք առած է վարդապետական աստիճան:

Յովհաննէս Վարդապետ, քանի մը տարի Գլածորի մէջ պաշտօնավարելէ յետոյ, անցած է Ծործորի Ս. Աստուածածին Վանքը: Հոն սորված է Լատիներէն լեզուն եւ զբաղած գրչագրական, ուսուցչական եւ գրական աշխատանքներով (1316 - 1321): Իր գրական երկերն են.

1. — Մեկնութիւն Մատթէի Աւետարանին: Ս. Ներսէս Շնորհալիի թերաւարտ երկը շարունակած եւ լրացուցած է 1316ին: Տպուած է Կ. Պոլիս, 1825ին:

2. — Մեկնութիւն Դանիէլի, զոր պատրաստած է Բարձրբերդի վարդան Վարդապետի խնդրանքով, 1316ին:

3. — Յաղագս Եօթն Խորհրդոց Եկեղեցւոյ, Թովմայ Ագուինացիի, զոր թարգմանած է լատիներէնէ, 1321ին, միջնորդութեամբ Բարթողիմէոս Ֆռանգ եպիսկոպոսին, «յղկեալ ըստ կարի զբառս եւ զբանս»:

4. — Քարոզգիրք մը, որ կը պարունակէ քսան քարոզներ, ըստ Ս. Յակոբեանց Վանքի թիւ 1003 ձեռագրին:

5. — Համառօտ Տեսութիւն Քերականին, որ Յովհաննէս Պլուզի յօրինած ընդարձակ Քերականութեան համառօտութիւնը կը հանդիսանայ: Ներքին վկայութիւններով կը հաստատուի թէ օգտուած է նաեւ իր ուսուցչին՝ Նչեցիի քերականութեանէն: Ծործորեցիի այս երկին յօրինման թուականը մերձաւորապէս յայտնի կը դառնայ Ս. Յակոբեանց թիւ 1257 ձեռագրին շնորհիւ, որ օրինակուած է 1322ին: Սոյն գործը լոյս տեսաւ 1984ին, Լոս Անճելըս, Լեւոն Դ. Սաչերեանի աշխատասիրութեամբ:

Ծործորեցիի ուսուցչական գործունէութիւնը ըստ երեւոյթին շարունակուած է մինչեւ ԺԴ. Դարու երեսնական թուականներուն վերջերը. — Հայ Դրոզներ, էջ 360 - 361:

(2)

Ն. ԱՐՔ. ԾՈՎԱԿԱՆ